

Ferdi Güzel'in "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Eskicil Kelimeler" adlı eserinin değerlendirilmesi

Review of "Archaic Words in Turkish Dialects" by Ferdi Güzel

Ferdi Güzel, Türkiye Türkçesi Ağızlarında Eskicil (Arkaik) Kelimeler (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2021, 158 s.) ISBN: 978-625-7351-15-7.

Nermin YILDIRIM¹

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:

Nermin Yıldırım (Doktora Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye.
E-posta: yyildirimnermin61@gmail.com ORCID: 0000-0003-1245-9989

Başvuru/Submitted: 28.04.2022 • Kabul/Accepted: 12.05.2022

Atıf/Citation: Yıldırım, Nermin. Ferdi Güzel'in "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Eskicil Kelimeler" isimli kitabının değerlendirilmesi. *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 32, 1 (2022): 437-443. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1110520>

Anahtar kelimeler: Türkiye Türkçesi, Ağızlar, Eskicil Kelimeler, Söz varlığı, Eski Türkçe

Keywords: Turkey Turkish, Dialects, Archaic Words, Vocabulary, Old Turkic

Dil bilimi terimi olarak ağız; bir dilin, yazı diline oranla belli bölgelerinde belirli insanlar tarafından kullanılan ve sınırları içerisinde yer aldıkları dilden, söyleyiş, şekil, anlam ve söz dizimi bakımından farklılık gösteren konuşma biçimi şeklinde tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarının teşekkülü, 11. yüzyıldan itibaren farklı coğrafyalardan gelip Anadolu topraklarına yerleşen Oğuz boylarının çeşitli ağız özelliklerine sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Yine Anadolu'ya farklı zamanlarda türlü sebeplerle gelen Oğuzlar dışındaki Türk boyları ve yabancı halkların Türkiye Türkçesi ağızlarının oluşumunda mühim

etkileri olmuştur. Ağızlara dair çalışmalar, 19. yüzyılın sonlarına doğru, yabancı araştırmacılar ile başlamıştır. 1940'lı yıllardan itibaren Türk araştırmacılar da Türkiye Türkçesi ağızları üzerine çalışmalar yapmıştır. Günümüzde ise ağızlar hakkında birçok derleme, karşılaştırma, sınıflandırma ve inceleme çalışmalarının yapıldığı görülmektedir.

Ferdî Güzel tarafından hazırlanan *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Eskicil (Arkaik) Kelimeler* isimli eserin başlığında geçen eskicil (arkaik) kelimesi, son yıllarda hakkında yapılan yayınlardan hareketle, dilde yer alan ses ve yapı özelliklerinin eski şeklini devam ettirmek, Eski Türkçeye benzer biçimde kullanmak gibi anlamlara gelmektedir ve arkaik kelimesinin anlamını karşılamaktadır. Geçmişe ait birçok ses hususiyeti ve kelime hazinesini koruyan Türkiye Türkçesi ağızları da bu özellikleriyle Türk dili tarihindeki bazı sorunların çözülmesine ışık tutacak niteliktedir. 2021 yılında *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Eskicil (Arkaik) Kelimeler* ismiyle yayımlanan bu eser Türkiye Türkçesi ağızlarındaki Eski Türkçe ile benzer şekilde kullanılan kelimelerin tespitiyle bu kelimelerin art ve eş zamanlı karşılaştırılmasına yer vermesi açısından önem arz etmektedir.

Türkiye Türkçesi Ağızlarında Eskicil (Arkaik) Kelimeler isimli eserde, ağızlarda yer alan eskicil (arkaik) kelimeler tespit edilmiş ve eserin ön sözünde de belirtildiği gibi bu kelimelerden yola çıkılarak Eski Türkçedeki bazı kelimelerin yapısı, okunuşu ve anlamlandırılışı ile ilgili ihtilafların çözümüne katkı sağlanması gaye edinilmiştir.

Türkiye Türkçesi Ağızlarında Eskicil (Arkaik) Kelimeler giriş, inceleme ve sonuç olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Eserde yer alan bölümler ve sayfa aralıkları şu şekildedir:

- “Giriş” ‘Eskicil (Arkaik) ve Eskicilik (Arkaizim)’, ‘Türkiye Türkçesindeki Eskicil Unsurlar Üzerine Çalışmalar’, ‘Amaç’, ‘Kapsam ve Sınırlılıklar’ ve ‘Yöntem’ olmak üzere beş alt başlığa yer verilmiştir (s. 1-7).
- “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Eskicil (Arkaik) Kelimeler” (s. 9-129).
- “Sonuç” (s. 131-138).

“Giriş” bölümünde *Gramer Terimleri Sözlüğü*, *Türkçe Sözlük* ve daha önce eskicil (arkaik) terimleri hakkında yapılan araştırmalara atıfta bulunularak eskicil (arkaik) ve eskicilik (arkaizim) kavramları üzerinde durulmuştur. Eskicil unsurlar hakkında yapılan çalışmaların sayısının fazla olmadığı ve bu çalışmaların daha çok makale ya da bildiri türünde olduğu bilgisi verilmiştir. Ardından eserin amacının Türkiye Türkçesi ağızlarındaki nadir eskicil kelimeleri tespit etmek ve tespit edilen bu kelimelerden hareketle, Eski Türkçedeki bazı kelimelerin yapısı, okunuşu ve anlamlandırılışı ile ilgili sorunların çözümüne katkı sağlamak olduğu bildirilmiştir. Eserde, Anadolu ağızlarında yaşayan Eski Türkçe kelimelerden Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunmayanları yani Türkiye Türkçesi yazı diline göre eskicil (arkaik) özellik taşıyan ağız kelimeleri incelenmiştir. Çalışmada, Eski Türkçe dönemi için Köktürk, Uygur ve Karahanlı Türkçesinin söz varlığıyla ilgili dört temel eser taranmıştır: *Drevnetyurkskiy Slovar, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*,

Uigurisches Wörterbuch ve *Old Turkic Word Formation*. Adı geçen ilk iki eser madde başı kelimelerin tamamında, son ikisi ise temel kaynaklarda bulunmayan kelimelerde başvuru yardımcı kaynak olarak kullanılmıştır. Eserde madde başı olarak ele alınan Eski Türkçe kelimeler, *Drevnetyurkskiy Slovar* ve *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*'e göre tanımlanmıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarında yer alan eskicil kelimelerin tespiti için *Derleme Sözlüğü*'nden yararlanılmış ve bu çalışma *Derleme Sözlüğü* ile sınırlandırılmıştır. *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Eskicil (Arkaik) Kelimeler*'de sözlük birimi düzeyindeki eskicil unsurlar tetkik edilmiş, buna ek olarak daha önceki çalışmalarda tespit edilen eskicil kelimeler hakkında yeni bilgiler verilecekse bu kelimeler de çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki eskicil kelimeler alfabetik düzene göre sıralanmıştır. Tetkik edilen kök veya gövde ile ilgili Eski Türkçede birden fazla şekil varsa bunlar, ayrı madde başı biçiminde ele alınmamış; ilgili kök veya gövdenin türevlerine aynı maddede yer verilmiştir. Misal; *gımk, kınık, kındır-, gınak-, gımk-, kınak-, kınık-* kelimelerinin Eski Türkçe *kın-* fiilinden türetildiği yazar tarafından açıklanmıştır. İlgili yedi kelimenin kökü olan *kın-* fiili madde başı yapılmış ve bu kelimeler *kın-* maddesinde ele alınmıştır. Bu bilgilerin ardından madde başı kelimenin ağızlardaki türevleri sıralanmış kelimenin yapısı, okunuşu ve anlamlandırılışı hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışmanın “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Eskicil (Arkaik) Kelimeler” isimli bölümünde, alfabetik şekilde sıralanan Türkiye Türkçesi ağızlarındaki eskicil (arkaik) seksen madde başı kelime incelenmiş, bununla beraber madde içleriyle yüzü aşkın kelime tetkik edilmiştir. Bu bölümde incelenen madde başı kelimeler şunlardır:

1. adaş-	21. kaldra-	41. ögir-	61. tuşuş-
2. *ar-	22. kavza-	42. öşer-	62. tümile-
3. arkaş-	23. kemiş-	43. *öy-	63. üdür-
4. aya-	24. keşren-	44. öz	64. ügi-
5. bös-	25. kepi-	45. saş	65. ümgük
6. buş-	26. kın-	46. şaşur-	66. ün-
7. *bür-ke-	27. koðurçuk	47. satula-	67. ünür
8. çaldır	28. komı-	48. sayra-	68. üşkir-
9. *çant-	29. koşur	49. sıdığ	69. üzüt
10. çert-	30. kōr	50. söçü-	70. yağra-
11. çıpırt-	31. kōler-	51. suwlaş	71. yektür-
12. çüg	32. kōli-	52. *süye-	72. *yelpi-
13. çupart-	33. köñüz	53. talgur-	73. yemir-
14. *ent-	34. kuvra-	54. talula-	74. yıg-
15. ersek	35. küldre-	55. teş-	75. yıpa
16. ewze-	36. möñ-	56. *tep(i)-	76. yint-
17. ıç-	37. mūn	57. teşük	77. yöрге-
18. imik	38. olıg	58. tıd-	78. *yu-
19. iñir	39. os-	59. *tirke-	79. *yur-
20. kak	40. öçe-	60. tört-	80. yüg

Eserin “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Eskiçil (Arkaik) Kelimeler” isimli inceleme bölümünde madde başı kelime, örneğın *adaş-* kelimesi şu şekilde tetkik edilmiştir:

1. ‘Biriyle dost olmak, arkadaş olmak’ anlamlarındaki *adaş-* fiilinin tarihî dönemlerde incelenen eserlerden *Kutadgu Bilig*’de bir kez geçtiğı bilgisi söylenmiş ve söz konusu cümleye yer verilmiştir.
2. ‘Biriyle dost olmak, arkadaş olmak’ anlamlarındaki *adaş-* fiili ile Eski Türkçede ‘dost, arkadaş’ anlamında kullanılan *adaş* isminin aynı temele dayandığı söylenmiş, çağdaş Türk lehçelerinde bu anlamların dışında bir de ‘isimdeş’ anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.
3. ‘Biriyle dost olmak, arkadaş olmak’ anlamlarındaki *adaş-* fiili, ‘dost, arkadaş’ ve ‘isimdeş’ anlamındaki *adaş* isimleri karşılaştırılmış, bu kelimelerin aynı kelimeler olup olmadığı tartışılmıştır.
4. *Adaş-* fiili ve *adaş* ismi hakkındaki görüşlere yer verilmiş, ardından kelimenin kökeniyle ilgili görüş bildirilmiştir.
5. *Adaş-* ve *adaş* kelimelerinin Türkiye Türkçesi ağızlarındaki türevleri ve anlamları izah edilmiştir.
6. *Adaş-* ve *adaş* kelimelerinin yapısı üzerinde durulmuştur.
7. *Adaş-* ve *adaş* kelimeleri ile benzer anlam ve yapıya sahip olan Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kelimeleri karşılaştırılmasının faydalı olacağı kanaati ile “badaş”, “badaş-” kelimelerine yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde, çalışmada elde edilen neticeler dokuz madde hâlinde sıralanmıştır:

1. Tarihî Türk lehçelerinde varlığı tartışılan kelimelerin Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilmesi ile bu kelimelerin tarihî Türk lehçelerindeki varlıkları desteklenmiştir.
2. Eski Türkçede birtakım türevleri bulunduğu hâlde bazı kök veya gövdeler Eski Türkçede tespit edilememiş ancak bu kök ve gövdeler sonraki tarihî dönemlerde belirlenmiştir. Eski Türkçede tespit edilemeyen bu kelimeler, ağızlarda yaşayan kelimelerle desteklenerek Eski Türkçe döneminde var olabileceğı düşünülen kök veya gövde tablolarında gösterilmiştir. Ayrıca bu tablolarında ilk kez yazar tarafından dile getirilen görüşler koyu renkle belirtilmiştir. Aşağıda eserde yer alan tablolardan bazı örnekler verilmiştir.

ESKİ TÜRKÇE TÜREV	TASARLANMIŞ KÖK VEYA GÖVDE	KÖK VEYA GÖVDEYİ DOĞRULAYAN YAHUT DESTEKLEYEN TİA. VERİLERİ
bürkek-, bürkür-	*bürke-	bürkü, bürgü bürküm...
çandış-, çantur-	*çant-	çentel- çentele-, çenteleş-

3. Eski Türkçede okunuşu hakkında görüş ayrılıkları bulunan bazı kelimelerin Türkiye Türkçesi ağızlarındaki verilerden yola çıkılarak doğru okunuşlarının nasıl olması gerektiği hakkında bilgi verilmiştir. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* ve *Drevnetyurkskiy Slovar* adlı eserlerde yanlış okunduğu düşünülen kelimelerle ilgili daha önce yapılan düzeltme teklifleri ve ilk kez yazar tarafından yapılan öneriler tabloda gösterilmiştir. Yazarın ilk defa dile getirdiği düzeltme teklifleri tabloda kalın harflerle belirtilmiştir.

DTS	ED	ÖNERİ	TTa. VERİLERİ
töğüş-	tünüş-	tunuş-	tumuş- tum- tumarla-
ügi-	ögi-	ügi-	üğüüt-, üğüüd-, üvüt-, ügün-

4. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki bazı verilerin, Eski Türkçede nadir görülen kelimelerin (misal; *olig, saşur- yıpa-*) anlamlandırılmasıyla ilgili sorunlar hakkında bilgi verilmiştir.
5. Eserde bazı kelimelerin yapısı değerlendirilmiş ve bu kelimelerden bir kısmı için daha önce yapılan çalışmalardan hareketle etimoloji önerilerinde bulunulmuştur.
6. Eski Türkçede nadir görülen kimi kelimelerin çağdaş Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarındaki durumu tespit edilmiştir. Ayrıca çağdaş Türk lehçelerinde nadir bulunan bu kelimelerin Türkiye Türkçesi ağızlarında yer almasının önemli bir kazanç olduğu vurgulanmıştır.

ET	TTa.	Çağdaş Lehçeler
<i>arkaş-</i>	<i>arkaş-</i>	Tuv. <i>arğaş-</i>
<i>çıpırt-</i>	<i>cıbart, çıbart-, zıbart-, zıbirt-...</i>	-

7. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki bazı kelimelerin birçok çalışmanın aksine farklı kaynaklardan geldiği belirtilmiştir. Örneğin, *tört-*“sürtmek, sürmek” ve *türt-*“dürtmek” fiillerinin Türkiye Türkçesi ağızlarındaki veriler neticesinde farklı kaynaklara sahip olduğu açıklanmıştır.
8. *Derleme Sözlüğü*'nde eskicil özellik taşıyan kelimelerin mahiyeti ve bu eserdeki eskicil verilere nasıl yaklaşılması gerektiği hakkında bazı değerlendirmelere yer verilmiştir.
9. Çalışmada tespit edilen Türkiye Türkçesi ağızlarındaki eskicil kelimelerin özellikle Batı grubu ağızlarında yoğunlaştığına dikkat çekilmiştir.

Sonuç bölümünden sonra 515 kelimededen oluşan ‘Eski Türkçe Kelimeler Dizini’ (s. 139-145) ve dizin ardından eserde kullanılan kaynakların yer aldığı ‘Kaynaklar’ isimli kısım mevcuttur.

Tarihî dönemlerde kullanılıp Türkiye Türkçesinde unutulmuş birçok kelime Anadolu ağızlarında yaşamaya devam etmektedir. Bu sebeple, Türkçenin tarihî devirleri ile arasındaki ilişkinin devam ettiğinin tespit edilmesinde Türkiye Türkçesi ağızları büyük öneme sahiptir ancak Türkiye Türkçesi ağızlarında yer alan eskicil unsurlar hakkındaki çalışmalar çoğunlukla makale ve bildiri türündedir. Tanıtımı yapılan *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Eskicil (Arkaik) Kelimeler* isimli çalışma Türkiye Türkçesi ağızlarındaki eskicil öğeleri konu alan kapsamlı ilk eser olması sebebiyle önem arz etmektedir. Ayrıca söz konusu eser bölümleri ve içeriğiyle amacına uygun nitelikte bilgiler ihtiva etmektedir.

Kaynakça/References

- Demir, Nurettin. "Ağız Terimi Üzerine", *Türkbilig* 4 (2002): 105-116.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım, 2009.
- Gülsevin, Gürer. "Arkaik-Periferik Kavramı ve Bu Kavramın Tarihî Batı Rumeli Ağızlarının Tespitindeki Önemi", *The Journal of Academic Social Science Studies* 32/3 (2015): 1-12.
- Güzel, Ferdi. "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ezgert- (< es+ker-t-) Fiili", *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi* 4/9 (2021): 45-56 .
- Güzel, Ferdi. "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Yapım Ekleri I: Yazı Dilinde Bulunmayan Yapım Ekleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı -Belleten* 66/1 (2018): 73-114.
- Güzel, Ferdi. "Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Bazı Kelimelerin Kökeni Üzerine 2", *Mavi Atlas* 7/2 (2019): 141-149.
- Karahan, Leyla. *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1996.
- Korkmaz, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1992.
- Ölmez, Mehmet. "Çağataycadaki Eskicil Öğeler Üzerine", *Mustafa Canpolat Armağanı*, Ankara, (2003): 135-142.
- Yıldırım, Ferdi. "Türkiye Türkçesi Ağızları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağızları Örneği", *Türkbilig* 4 (2002): 136-153.

Ek 1. Dış Kapak (Ferdî Güzel. *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Eskicil (Arkaik) Kelimeler*.
Erzurum: Fenomen Yayınları, 2021.)

